

Katsauksia

Ruotsissa (Sven Benson), henkilönnimimallit flaamin murteissa (Willy Van Langendonck) ja vanhojen ruotsalaisten lisänimien morfologiset tyypit (Eva Brylla). Suuren kuulijakunnan keräsivät odotetusti kanadalaisen Wolfgang Ahrensin esitelmä henkilönnimien käännöksistä Asterix-sarjakuvassa, amerikkalaisen Roland Dickisonin esitys rikollisten nimeämistavoista ja Hannes Kniffkan (Bonn) sosio-onomastinen esitys ihmisten puhuttelusta arabikulttuurissa ja länsimaisessa kulttuurissa.

Kongressin yhteydessä on ollut tapana järjestää kirjanäyttely, johon kustakin maasta toimitetaan edellisen kongressin jälkeen ilmestynyt nimistökirjallisuus. Näyttely antaa hyvän kuvan eri puolilla tehdystä tutkimuksesta. Pohjoismaat olivat hyvin esillä runsaan ja ulkoisestikin edustavan kirjatuotantonsa ansiosta. Meillä kongressia varten oli tehty suomalaista nimistöntutkimusta esittelevä teos *Finnish Onomastics – Namenkunde in Finnland* (*Studia Fennica* 34), joka sisältää yhdeksän englanniksi tai saksaksi julkaistua artikkelia.

Kirjanäyttelyn lisäksi oli nähtävänä »niminäyttely», joka esitteli suomalaista ja suomenruotsalaista paikan- ja henkilönnimistöä sekä nimistöntutkimuksen tuloksia, mm. tietokone- ja video-ohjelmien avulla. Esiteltävinä olivat paikanimien kenttäkeruu, nimien keskimääräinen esiintymistiheys, nimistön koostumus, yleisimmät nimet, viljelysnimien kehitys, kielirajanimistö, nimitaito, nimistösuunnittelu, etunimien kansanomaiset muodot, suomalaisten sukunimien frekvenssi ja ruotsalaisten sukunimien tyypit. Näyttelyssä oli myös maanmittaushallituksen ja Karttakeskuksen osasto, jossa esiteltiin kartoitusta ja karttatyyppejä.

Kongressin ohjelmaan mahtui muutaakin kuin esitelmiä. ICOS piti kaksi kokousta. Yksi päivä käytettiin retkiin, joilla kongressivieraita tutustutettiin etelärannikon maisemaan ja alueen kaksikieliseen nimistöön. Lyhyempi retki suuntautui Helsingin ympäristön tunnet-

tuihin kohteisiin, mm. Hvitträskiin ja Glimsiin. Koko päivän retki kulki Fagervikin, Raseborgin, Tammisaaren, Karjalohjan ja Lohjan maisemissa. Ohjelmassa oli myös vastaanottoja, joita järjestivät Helsingin yliopisto, Helsingin kaupunki ja Svenska litteratursällskapet. Kongressin banketti pidettiin Tuusulanjärven rannalla Gustavelundissa.

Kongressissa pidetyt esitelmät sisältävä julkaisu ilmestyi ennätysajassa. Kaksisiosaisen, 995 sivua käsittävän teoksen *Proceedings of the XVIIth International Congress of Onomastic Sciences* on toimittanut Eeva Maria Närhi.

RITVA LIISA PITKÄNEN

Uralilainen kirjallisuuskonferenssi

Vuoden 1989 toukokuussa Marin Tasavallassa Joškar-Olassa järjestetty ensimmäinen uralilainen kirjallisuuskonferenssi sai vuoden 1991 elokuussa jatkoa Suomessa. Espoon kulttuurikeskuksessa 10.–14. elokuuta pidetyn konferenssin tavoite oli kiteytetty teemaan *Kieli on kotimaani*. Mukana oli useimpien uralilaisia kieliä puhuvien kansojen edustajia: saamelaisia, suomalaisia, virolaisia, inkeriläisiä, karjalaisia, lyydiläisiä, vepsäläisiä, mordvalaisia, mareja, udmurtteja, komeja, hanteja, manseja, unkarilaisia sekä nenetsejä.

Toisin kuin kirjallisuus- tai kirjailijakonferensseiksi kutsutut tapahtumat yleensä, uralilaisen kirjailijakonferenssin tavoitteena ei niinkään ollut koota eri kielillä ajatuksiaan viljeleviä kirjailijoita tai kirjallisuudentutkijoita. Ensisijainen päämäärä oli kutsua uralilaisten kansojen edustajat koolle ja käydä keskustelua uralilaisten kielten nykytilanteesta, siitä, kuka niitä käyttää ja milloin. Osanotta-

jia yhdistivät kirjallisuuden sijaan kieli ja uralilainen kielikunta. Monet kirjailijat ja muut kynäniekat osallistuivat konferenssiin pikemmin kansallisen älymystön edustajina kuin lennokkaat ajatukset ja taitavan kielenkäytön yhdistävinä taiteilijoina.

Kun Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikan laatu on alkanut valjeta sen vaikumuksellisimmillekin kannattajille, on viime vuosina alettu kantaa enemmän huolta myös pienten uralilaisten kielten tulevaisuudesta. Kamassi on jo alittanut yhden puhujan maagisen kynnyksen. Liivi, vatja, mansi, enetsi ja nganasan lähestyvät tätä rajaa vauhdilla, mutta huoli äidinkielen olemassaolosta alkaa olla yleisuralilainen. Ainoastaan kolmelle suurimmalle ja näkyvimmälle ryhmälle, unkarilaisille, suomalaisille ja virolaisille, tämä vaara ei ole kaikista keskeisin, vaikka virolaisetkin ovat saaneet kokea häikäilemättömän ja systemaattisen vainon. Myös Neuvostoliiton rajojen sisäpuolelle jääneiden unkarilaisten ja suomalaisten kansallinen kulttuuri on ollut suurissa vaikeuksissa, vaikka koko kansan ja kielen säilyminen ei olisikaan ollut välittömästi uhattuna. Unkarilaisten, suomalaisten ja virolaisten edustajat olivat konferenssissa puhtaaimmin oman ammattikuntansa lähettäviä. Muiden kokousvieraiden tehtävä oli edustaa sekä kirjailijoita, elävää kieltä että kansakunnan alkua – useimmissa tapauksissa lähinnä kielenpuhujaryhmää.

Konferenssin tausta

Vaikka tavataan puhua »uralilaisista kansoista», ovat käsitteet *k a n s a* ja *k a n s a k u n t a* monella tavalla harhaanjohtavia, kun tarkoitetaan uralilaisia kieliä puhuvia väestöryhmiä. Sellaista kansallistunnetta, joka yhdistää esimerkiksi nykyunkarilaisia, -suomalaisia tai -virolaisia, ei muilla uralilaisilla kansoilla ole. Suomessa ja Virossa kansalliset arvot nousivat esiin ja niiden pohjalta luotiin oma kulttuuri paljon sen jälkeen, kun kansallisuusaatteet ja kansallisroman-

tiikka olivat olleet voimakkaimmillaan muualla Euroopassa.

Kun kansallinen herääminen tavoitti 1900-luvun alussa Venäjällä asuvat pienet, vailla kirjallista kulttuuria olleet kansat, jäi alkanut kansallinen kehitys mullistusten jalkoihin. Musiikki, kuvataiteet, arkkitehtuuri, kirjallisuus, historia tai kotiteollisuus eivät ehtineet syntyä eivätkä mukautua kaupungistuvaan yhteiskuntaan, johon ne eurooppalaisessa kansallisuusaatteessa yhdistyivät. Useat kansat alkoivat kyllä kirjoittaa ja julkaista omalla kielellään, mutta oma-kielinen kaunokirjallisuus julistettiin Stalinin vainoissa valtionvastaiseksi, ennen kuin kirjallisuudesta tai edes lukutaidosta ehti tulla yhdistävä kansallinen pääoma. Perinteistä, vuosituhansia elänyttä tapakulttuuria alettiin myös kitkeä pois. Sen rapisevat rippeet jäivät kielen kanssa edelleen ainoaksi konkreettiseksi, kansallisesti yhtenäistäväksi tekijäksi.

Konferenssin järjestämisestä Suomessa päätettiin jo 1989 Joškar-Olassa, jossa osanottajat yksimielisesti velvoittivat yhdeksän suomalaisvierasta vastaamaan seuraavasta kokouksesta. Tämän tehtävän mukaisesti alettiin Suomessa hahmotella suomalais-marilaista kulttuuri- ja ystävyysseuraa, joka voisi luoda uusia yhteyksiä Marinmaahan. Koska oli kuitenkin ilmeistä, että marilaisten lisäksi myös muut Venäjällä asuvat suomen sukukieltä puhuvat kansat halusivat kehittää yhteistoimintaa suomalaisten kanssa, perustettiin tammikuussa 1990 kaikki kielisukulaiset toiminta-alueeseensa koonnut M. A. Castrénin seura. Suunnilleen samanikäisiä ja tavoitteiltaan samansuuntaisia ovat Virossa toimiva Eesti Uurali Selts ja Unkarissa perustettu Antal Regulyn seura.

Vaikka kielisukulaiset ja kielisukulaisuus eivät Suomessa ole moneen vuoteen olleet kovin ajankohtaisia eivätkä näkyvästi esillä, ovat kielisukulaiset kuitenkin se tärkeä oljenkorsi, johon useat venäläistymisen ja oman kielen katoamisen kanssa kamppailevat pienet tai keskisuuret uralilaisia kieliä puhuvat kansat tart-

Katsauksia

tuvat. Toisaalta myös Suomessa on merkkejä siitä, että suomen kielen taustasta ja alkuperästä ollaan taas kiinnostuneita.

Tavoitteet

Ensimmäinen suuri haaste ja näkyvä tavoite M. A. Castrénin seuralle oli mahdollisimman monien kielisukulaisten ja heitä koskevien ongelmien kokoaminen saman katon alle, Espoon kirjallisuuskonferenssiin. Konferenssilla voi katsoa olleen kaksi suurisuuntaista päämäärää: toisaalta toimia kansansa ja kansallisen identiteetin tulevaisuutta pohtivien venäjänuralilaisten keskustelufoorumina ja toisaalta edistää uralilaisia kansoja koskevan tiedon leviämistä. Kumpikin on mittava työsarka, jonka hoitaminen vaatisi paljon voimia.

Vaikka konferenssiin osallistui parinkymmenen toisistaan poikkeavan etnisen ryhmän edustajia, päästiin kielikynnyksen yli suhteellisen juoheasti. Useimmiten jouduttiin turvautumaan suomeen tai »yhteiseen uralilaiseen äidinkieleen» venäjään, mutta myös muita kieliä kuultiin. Unkarin ja viron lisäksi käytettiin muutama puheenvuoro myös saameksi, mordvaksi ja mariksi. Tulkkipopista puheenvuorot käännettiin vaihtelevalla menestyksellä venäjäksi ja suomeksi tai, jos esitelmä pidettiin jommallakummalla näistä kielistä, unkariksi.

Konferenssissa kuultiin viiden päivän aikana yli 40 puheenvuoroa ja esitelmää. Avajaisten jälkeisenä ensimmäisenä konferenssipäivänä olivat esillä kokouksen osanottajia yhdistävät kysymykset: kansallinen identiteetti ja integraatio sekä yhteinen kielellinen tausta. Kolmas («äidinkielen päivä») ja neljäs («kirjailijan päivä») oli rajattu konkreettisemmin, viidentenä oli enää päätössanojen vuoro. Suurimman osan käytetyistä puheenvuoroista joudun tässä sivuuttamaan, mutta pyrin seuraavassa poimimaan joitakin olennaisimpia näkökohtia ja havaintoja.

Esitelmät

Virolaisnäkökulmasta kansallista identiteettiä ja integraatiota pohtinut JAAN KROSS (Tallinna) nosti esitelmässään esiin sekä suurten kansojen vastuun pienten häviämisestä että pienten oman vastuun arvostaa kansallista kulttuuriaan. Venäjältä tulleilta kielisukulaisilta Kross kysyi, mihin he itse tarvitsevat äidinkieltään; kielen oppimista, kehittämistä ja uudelleen käyttöön ottoa voisivat sen puhujat itse pitää tärkeimpänä kansallisena sydämenasianaan.

Angloamerikkalaisen vaikutuksen voimasta huolestuneita suomalaisia Kross muistutti siitä, ettei uhka ole verrattavissa Venäjällä asuvien vähemmistöjen kokemaan venäläistymisvaaraan. Suomeen on jatkuvasti virrannut rikkastuttavia, muttei tukahduttavia vaikutteita useista kulttuureista, Venäjällä asuvat kansat taas ovat hyvin yksipuolisen ja tukahduttavan venäläisen vaikutuksen alaisia. Esimerkkinä Neuvostoliitossa toteutetusta systemaattisesta venäläistämispolitiikasta ja useiden alkuperäiskansojen syrjinnästä Kross toi sen, kuinka virolaisten osuus tasavallan asukkaista on jatkuvasti vähentynyt.

Pääsyynä Neuvostoliiton suomalais-ugrilaisten taipumukseen hylätä äidinkielenä Kross piti sitä, että ainakin stalinistisina ja poststalinistisina vuosikymmeninä virallinen kansallisuus- ja sivistyspolitiikka on pyrkinytkin nimenomaan siihen. Hallintojärjestelmä taisteli pahamaineisina vuosina tietoisesti myös Venäjän suomalais-ugrilaisten kansojen kielellistä ja kulttuurista heräämistä vastaan, sillä sen taustalla pelättiin kansallisen heräämisen mahdollisuutta. Tästä kaikesta maailma ei tiedä oikeastaan yhtään mitään, muistutti teoksissaan mm. Viron historiaa pohtinut kirjailija.

Pienemmille kielisukulaisille Kross esitteli vertaukseksi virolaisten oman kansallisen heräämisen merkkipaaluja, joita virolaiset itse pitävät tärkeinä. Raamatun käännös (1739) määritteli kieleltään yhtenäisen maan. Eepos (Kalevi-

poeg 1857–62) antoi maalle sankarillisen menneisyyden ja lisäsi sen kautta elinvoimaa. Kansanrunojen kerääminen (1800-luvun lopusta alkaen) antoi maan kansalliselle itsensä tiedostamishalulle näkyvän, mitattavan ja tutkittavan tuloksen – miljoona sivua muistiin merkittyä tekstiä.

Ensimmäisen esitelmäpäivän toinen pääpuhujana MICHAEL BRANCH (Lontoo) pyrki esitelmässään pohtimaan uralilaisien kielten yhteistä historiaa kielitieteellisestä ja kulttuuripoliittisesta näkökulmasta. Vaikka uralilaisia kieliä puhuvista kansoista monet ovat jääneet suurta valtakieltä ja -kulttuuria edustavan vieraan väestön jalkoihin, Branch arveli suuren valtakulttuurin edustajana optimistisesti, että viimeaikaiset olojen ja asenteiden muutokset olisivat voineet jo hidastaa häviämistä.

Tarkastellessaan aihettaan kulttuuripoliittiselta kannalta Branch pohti varsinkin Unkarin, Suomen ja Viron valtioiden syntyä ja kehitystä. Nousevassa kansallisvaltiossa intellektuellien oli ensin luotava menneisyys osana eri kansojen identiteetin selkiintymistä, Branch muistutti. Älymystön oli löydettävä uudelleen tai luotava yhteisöllinen menneisyytensä. Tieteellisiä oppiaineita, jotka olivat näkyviä kansallisuusaatteen kukoistaessa, olivat mm. vertaileva kielitiede, arkeologia, sosiologia, antropologia ja kansanperinne. 1700-luvun ajatteluun perustuvasti, mutta pääasiassa 1800-luvulla tai 1900-luvun alussa syntyneissä kansallisvaltioissa väestöllä on yhteinen kieli ja ainakin usko yhteisestä kulttuuriperinnöstä. Kansallisvaltio on useimpien uralilaisia kieliä puhuvien ryhmien kannalta hyvin etäinen asia, mutta niin Unkarin, Suomen kuin Vironkin historiassa oli jossain vaiheessa keskeistä sen seikan tiedostaminen, että unkarilla, suomella ja virolla oli yhteinen alkuperä ja että se poikkesi selvästi niistä kielistä, joita heidän hallitsijansa ja muut naapurinsa puhuivat.

Esitelmänsä lopuksi Branch arveli myös, että suhtautumista kansallisvaltioi-

hin on alettu monella tavalla tarkistaa. Vielä joitakin vuosia sitten oli luonnollista olettaa, että kansallisvaltio oli menneisyyden asia, jopa epätoivottava. Esiin nouseekin kysymys siitä, miten voi sovittaa pienten kansallisryhmien itsemääräämistoiveet ja samalla välttää esimerkiksi enemmistön ja vähemmistön rinnakkaiselon kaltaiset ongelmat, jotka periytyivät 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa muodostuneista kansallisvaltioista.

Kansalliseen identiteettiin ja integraatioon liittyneissä kommentti-puheenvuoroissa MARJUT AIKIO (Tromssa) ja hantilainen kansanedustaja JEREMEI AIPIN (Moskova) tarkastelivat kansallista identiteettiä ja integraatiota pohjoisesta näkökulmasta. Aikio tarkasteli Luoteis-Euroopan suomalais-ugrilaisen vähemmistön, saamelaisien asemaa. Pohjoismaissa saamelaiskulttuurin arvoa on perinteisesti juhlapuheissa ylistetty, sen säilyttämistä on pidetty tärkeänä ja sen on nähty rikastuttavan pääväestön kokonaiskulttuuria. Kaikki tämä on kuitenkin tarkoittanut saamelaiskulttuurin henkistä, pittoreskia olemusta ilman kulttuuriin keskeisesti liittyviä tarpeita ja vaatimuksia, Aikio muistutti. Vähemmistökulttuurin edustajia on tarkasteltu kuin kauniita rauhoitettuja kukkasia tai villieläimiä, mutta heille ei ole suotu täysiä ihmisoikeuksia.

Aikio huomautti myös, että saamelaisien identiteetille ei ole annettu vapaita mahdollisuuksia kehittyä – omakielinen kouluopetuskin on hyvin nuori – eikä heillä ole omaa kulttuurin itsehallintoa, vaikka he ovat alueellaan alkuperäiskansa. Kieli on elintärkeä kulttuurille silloinkin, kun sen puhujia on vain kourallinen. Suomen tai Skandinavian historiassa ei juuri millään tavalla näy saamelaisien raskas historia: saamelaisien suhde valtäväestöihin, norjalaisiin, ruotsalaisiin, suomalaisiin ja venäläisiin on monella tavalla rasisiteinen.

Aipin totesi omasta äidinkielestään hantista, että myös sen puhuma-alueella alkuperäisväestö on jäänyt pieneksi vä-

Katsauksia

hemmistöksi omalla maallaan. Ongelmat ovat jo niin suuria, että esimerkiksi hiljan aloitettu äidinkielen opetus ei ole toistaiseksi antanut tuloksia, koska ei ole opettajia eikä toisaalta oppimateriaalia. Jos on opettaja, puuttuu kirjapainopaperia, pahoitteli Aipin ja toivoi, että hantit saisivat saamelaisten tavoin yhteyksiä muihin alkuperäiskansoihin. Jotta kulttuuri voisi säilyä, on myös ihmisten voitava jäädä vanhaan kulttuuri- ja elinympäristöönsä — kaupungeissa ja asutuskeskuksissa vähemmistökulttuurit jäävät hyvin nopeasti valtaväestöjen jalkoihin.

Äidinkielen päivän aloitti SEPPÖ LALLUKKA, joka tarkasteli volgalais-permiläisten nykytilannetta ja tulevaisuutta tilastojen ja (kieli)sosiologian pohjalta. Tähän ryhmään kuuluvat kieliyhteisöt ovat pienentyneet selvästi, jos verrataan niitä äidinkielenään, ensimmäisenä kielensä puhuvien määrään vuonna 1959: mordvalaiset hiukan yli miljoonasta 773 000:en, komisyrjäänit 256 000:sta 243 000:en, komipermjakkien määrä 126 000:sta 107 000:en ja udmurttien 557 000:sta 520 000:en. Poikkeuksena ovat vain marit, joiden määrä nousi 480 000:sta 542 000:en, mutta tämäkin kasvu ajoittuu kokonaisuudessaan 1960-lukuun. Vuoden 1970 paikkeilta lähtien marin äidinkielekseen ilmoittaneiden määrä on polkenut paikoillaan.

Vaikka luvut itsessään todistavat kielellisestä assimilaatiosta ja venäläistymisestä varsinkin kaupungeissa, saattavat nämäkin luvut luoda liian optimistisen käsityksen vähemmistökielten tilasta, varoitti Lallukka. Väestönlaskennan kielikysymys mielletään usein jollakin tavalla yleisemmäksi etnisen identifikaation mittariksi, ja annetut vastaukset saattavat poiketa merkittävästi todellisesta kielellisestä käyttäytymisestä. Äidinkieleksi ilmoitettu lapsuudenkodin kieli saattaa heijastella enemmän toiveajattelua tai mielipiteitä, mutta on monesti pahoin ruostunut.

Voidaan esittää monia esimerkkejä siitä, kuinka kielelliseen vähemmistöön

kohdistuu voimakas paine oppia valtakieli. Kaksikielisyys on usein luonnollinen tavoite. Valtakieli halutaan oppia äidinkielen lisäksi, mutta ei ole epätavallista, että se opitaan pikemminkin äidinkielen kustannuksella ja siitä tuleekin hallitseva kieli. Kun kaksikielisyys koskee tavallisesti vain vähemmistöä eikä enemmistöä, on tavoiteltu kaksikielisyys hyvin yksipuolista. Vähemmistökielen kommunikaatioarvo ja monesti myös arvostus romahtavat, ja enemmistökieli valtaa alaa myös vähemmistön sisäisessä viestinnässä. Kansallis-venäläinen kaksikielisyys on volgalais-permiläisillä osoittautunut arvokkaan kielitaidon sijasta kielenvaihdon välietapiksi. Perhe on kielen säilymisen kannalta avainasemassa, Lallukka muistutti. Jos kotona lapsille ei puhuta kansallista kieltä, ei ole perusteita odottaa, että koulu kykenisi heille sen opettamaan.

Kaksikielisyyden vaara ja sen muodostama välivaihe pienten kielten hylkäämisessä kävivät ilmi useissa puheenvuoroissa. Äidinkielen väheksymistä ja laajenevaa kaksikielisyttä ei omakielisen kirjallisuuden olemassaolokaan kykene estämään. Kuten marilainen runoilija ALBERTINA IVANOVA (Joškar-Ola) muistutti, useiden kirjailijoidenkaan lapset eivät osaa lukea vanhempiansa teoksia. Kielenvaihdon leviämisestä kotialueellaan kertoivat myös mm. ersämordvalainen DMITRI NADKIN (Sarsansk), komilainen JEVGENI TSYPANOV (Syktyvkar), merisaamelainen MAGNE EINEJORD (Tromssa) ja venäjänsaamelainen NINA AFANASJEVA (Murmansk).

Vaikka pohjoissaamelaisia ja nenetsisamojedeja pidetään määriltään usein pieninä kansoina, näyttää juuri näillä pohjoisilla kansoilla olevan eniten aihetta toiveikkuuteen, vaikka kaupungeissa heidänkin ongelmansa ovat suuret. JELENA SUSOI (Salehard) kertoi useiden nenetsiperheiden lähtevän kesäisin perinteiseen tapaan vaeltamaan tundralle. Lapset leikkivät sukulaistensa kanssa ja seurustelevat aikuisten kanssa äidinkielellään. (Pohjois)saame taas on jo ohit-

tanut aallonpohjan ja synkimmillään 1940–50 -luvulla ollut alamäki on katkaistu — kiitos varsinkin saamelaiden oman aloitteellisuuden ja taistelun oikeuksiensa puolesta. IRJA SEURUJÄRVI-KARI (Helsinki) saattoi tarjota saamelaiden aktiivisuudessa mallin samojen oikeuksien kanssa painiskeleville kielisukulaisille. Vaikka saamea puhuvat ihmiset ovat nykyään kaksikielisiä, on saamelaiden identiteetti vahvistunut ja saamelaisuuden arvo noussut saamelaiden keskuudessa. Tahdon merkitystä ja sitä, että jokaisen kansan ja yksilön on itse arvostettava kieltään, painotti myös transilvanianunkarilainen runoilija SÁNDOR KÁNYÁDI.

Kirjailijan päivän pääpuhuja oli Suomen kirjailijaliiton puheenjohtaja JARKKO LAINE, joka pohti kirjailijan tehtäviä kansallisessa kulttuurissa. Topeliukselta lainaamastaan esimerkistä aloittanut Laine poimi aiheitaan valottavia esimerkkejä Suomen ja suomalaisen kirjallisuuden historiasta. Suomen historiasta löytyi useita sitaatteja vieraille kotiin viemiseksi: Adolf Ivar Arwidssonin ohjelman ydin 1800-luvun alkupuolelta »ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme tahdo tulla, olkaamme siis suomalaisia», Johan Vilhelm Snellmanin huomautukset, että »sivistys ei saa olla ulkomaalaisilta saatu laina» ja että »mikään kansakunta [ei] yleensä pysy pysyissä sen varassa, mitä toinen on tehnyt. Tämä koskee yhtä paljon henkistä kuin valtiollista itsenäisyyttä.»

Tulokset

Konferenssin teemaa »Kieli on kotimaani» luonnehdittiin toistuvasti ajankohtaiseksi. Lyyrinen otsikko kattoi käytännössä hyvin erilaisia taustoja ja näkökulmia. Vain harvoilla uralilaisista kansoista se on todellisuutta, osalla etäällä (menneisyydessä tai tulevaisuudessa) hämmäyttävä epämääräinen visio mahdollisuudesta saada hoitaa asiat omalla kielellä. Edes jossakin määrin rinnasteisia kieli ja kotimaa ovat vain unkarilaisilla,

suomalaisilla ja virolaisilla. Muut eivät ehtineet kokea edes 1800-luvun kansallisuusaatteen jälkimaininkeja vaan ovat eläneet maattomana kansana, muukalaisina omalla maallaan.

Kansallisvaltion tai selvärajaisen ja kansalliset ongelmat ymmärtävän alueen puutetta enemmän kongressin teeman ajankohtaisti kuitenkin kieli, rapistuva kotimaa. Siitä, kuinka valtaa pitävä väestö on estänyt alkuperäiskansoja ja vähemmistöjä käyttämästä omaa kieltään, on lukuisia eri versioita ja siitä todistavat miljoonat ihmiskohtalot.

Uralilaisten kielten katoamisesta ja katoamisen leviämisestä kuultiin puheenvuoroja myös kirjallisuuskonferenssissa. Mutta siihen, kuinka ongelmat kohdataan ja voitetaan, ei ole tarjolla selkeää esimerkkiä ja reseptiä. Espoon konferenssissa olisi ollut tilaisuus painottaa selkeämmin ongelmien olemassaoloa ja koota esimerkiksi työryhmä listaamaan ongelmat ja jonkinlaista kehitysohjelmia niiden voittamiseksi. Viron kirjailijaliiton varapuheenjohtaja ja Eesti Uurali Seltsin puheenjohtaja ARVO VALTON esitti joitakin konkreettisia ehdotuksia ja toimia suomalais-ugrilaisien kirjailijoiden yhteistyön kehittämiseksi ja parantamiseksi, mutta sopimuksia jatko-toimista ei tehty. Kantaa ottavan foorumin sijaan konferenssista muodostui lähinnä tapaaminen, jossa eri kansojen edustajat kohtasivat pääasiassa omaa kansaansa edustavia kirjailijoita. Monelle jäi varmaankin mukavia muistoja ja parhaassa tapauksessa joku sai uutta uskoa kansallisen identiteetin tärkeyteen. Kansallisella tasolla edistys jäi sen sijaan jokaisen itse hankittavaksi, kuka kuinka parhaiten taitaa. Alkaneet tapaamiset jopa tapauksessa jatkuvat, sillä PÉTER DOMOKOS kutsui päättäjäpäivänä osanottajat seuraavaan uralilaiseen kirjallisuuskonferenssiin Unkariin.

On hiukan paradoksaalista, että juuri kun esimerkiksi Suomessa on pitkän hiljaiselon jälkeen alettu hiljalleen puhua suomalaisten kielisukulaisista, olisi itse asiassa pyrittävä nopeasti kiinnittämään

Katsauksia

enemmän tietoista huomiota kielisukulaisten uhanalaiseen asemaan ja tulevaisuuteen. Mutta kun perustiedotkin usein puuttuvat, on hyvin vähän mahdollisuuksia saada ongelmien laajuudesta selvää kuvaa. Tärkeää olisikin käyttää määrätietoisesti hyväksi ne kerrat, jolloin samojen ongelmien kanssa painiskelevien kansojen edustajia on koottu yhteen. Pelkkä pehmeä ja kantaa ottamaton tapaaminen antaa helposti ajan valua käsistä tai ainakin vesittää ongelmien vakavuuden. Pohjoisten ja ns. pienten kansojen ongelmat on levitetty koko maailman puntaroitaviksi. Samojen ongelmien kanssa alkavat kuitenkin itse asiassa painiskella jo kaikki ns. suuremmatkin Venäjällä asuvat uralilaisia kieliä puhuvat kansat. Maailman alkuperäiskansat ovat järjestäytyneet voidakseen tehokkaammin ajaa oikeuksiaan, ja esimerkiksi saamelaiset ovat näkyvästi osallistuneet tähän toimintaan. Ehkäpä myös kielisukulaisuus kävisi yhteisestä nimittäjästä, joka voisi koota eri kansoja vastustamaan konkreettisesti sitä, että kielet katoavat yksi kerrallaan.

RIHO GRÜNTAL

Vatjan kielen tutkimisesta ja nykytilanteesta

Viron kielen lähin sukulaiskieli on vatja. Ennen toista maailmansotaa oli läntisimmistä vatjalaiskylästä Kukkosista Viron rajalle vain neljä kilometriä. Vielä nykyäänkin tietävät virolaiset autonkuljettajat osoittaa tiettyä paikkaa Narvan–Pietarin -maantiellä ja mainita, että sieltä meni tasavallan raja. Viron tasavallan aikana oli Neuvosto-Venäjään kuuluvalle Vatjan alueelle pääsy vaikeaa. Sodan jälkeisinä vuosina pääsivät tiukasti suljetulle raja-alueelle vain Neuvostoliiton ja Viron tutkijat, ja vatjan kielen tutkimi-

nen jäikin sodanjälkeisinä vuosina virolaisten tehtäväksi. 200 vuotta on vatjan kieltä tutkittu, nyt siitä on tullut historiallinen kieli, ja kaikki tähän mennessä kerätty on erittäin arvokasta. Aineellisen ja henkisen kulttuurin todistajiksi jäävät kirjalliset muistiinpanot, nauhoitukset, museoihin kerätyt kansatieteelliset esineet ja arkeologiset muinaisjäännökset.

Vatjalaiset ovat Inkerinmaan alkuasukkaita, ja he ovat asuneet siellä lähinaapureitaan, inkeroisia ja suomalaisia kauemmin. Entisinä aikoina vatjalaiset asuivat Inkerin tasangolla Laukaanjoen alajuoksulta nykyiseen Hatsinaan saakka. Vähitellen alue pieneni sekä idästä että lännestä, ja samoin väheni vatjaa puhuvien ihmisten määrä.

Venäläisen kansatieteilijän Peter von Köppenin tietojen mukaan (Erklärender Text zu der ethnographischen Karte des St. Peterburger Gouvernements. St. Petersburg 1867) asui tuolloin Pietarin kuvernementissa 37 kylässä 5148 vatjalaista (niistä itämurteen puhujia 1695). Varmaankin oli heidän lukumääränsä suurempi, koska Köppen laski Kukkosin murteen puhujat inkeroisien joukkoon. Asiaa koskevista lähteistä voi löytää seuraavia tietoja: Lauri Kettunen mainitsi v. 1915 vatjalaisten luvuksi 1000. Hän arveli, että ei kai kulu ihmispolveakaan, kun vatjan kieli on kuollut. Ennustus oli vähän liian pessimistinen, mutta väistämätön tulevaisuus näkyi jo tuolloin. Vuoden 1926 väestönlaskennan mukaan oli vatjalaisia 705. V. 1938 vatjalaisten määrä oli 500–700 (Iso Tietosanakirja), 1942 500 (G. Ränk) ja 1943 200 (J. Mägiste). Välillä olivat saksalaiset polttaneet suuren Jarvikoiškylän, ja osa asukkaita oli viety jopa Liettuaan. Vuonna 1947, sodan jälkeen, kun melkein kaikki vatjalaiset oli lähetetty Suomeen ja useat sieltä palanneet Venäjälle Novgorodin ja Kaliningradin oblasteihin, joista paluulupa annettiin vasta Stalinin kuoltua, laski Paul Ariste 100 vatjalaista. 1960-luvulla lähti Aristen julkaisuista liikkeelle luku 25, mutta jos otetaan mukaan kaikki, jotka jonkin verran